

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У ЗАХИСТІ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ РОЗГЛЯДІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

THE ROLE OF ADMINISTRATIVE COURTS IN PROTECTING RIGHTS, FREEDOMS AND LEGITIMATE INTERESTS WHEN CONSIDERING PUBLIC LAW DISPUTES RELATED TO THE ELECTORAL PROCESS

Кожевников А.Ю., адвокат

Наукова стаття присвячена дослідженню питання ролі адміністративних судів у захисті прав, свобод і законних інтересів громадян при розгляді публічно-правових спорів, пов'язаних з виборчим процесом. Дослідження актуальне в умовах посилення вимог до прозорості та легітимності виборів, що є фундаментальними для демократичного суспільства. У статті аналізуються особливості судового захисту виборчих прав, процедури розгляду виборчих спорів та їх значення для забезпечення справедливості виборчого процесу.

У статті констатується, що адміністративні суди відіграють ключову роль у забезпеченні оперативності та ефективності розгляду виборчих спорів. Спеціальні процедури, визначені в Кодексі адміністративного судочинства України, дозволяють оперативно реагувати на порушення виборчих прав, забезпечуючи своєчасне відновлення справедливості. Аналізується діяльність окружних адміністративних судів, апеляційних адміністративних судів та Верховного суду в контексті їх функцій у виборчому процесі.

Обґрунтовується позиція, що ефективне функціонування адміністративних судів є критично важливим для захисту виборчих прав громадян та підтримки довіри до виборчих інституцій. Особлива увага приділяється питанням терміновості розгляду виборчих спорів, можливості вибору суду позивачем та забезпеченню доступності правосуддя. Розглядаються проблемні аспекти, пов'язані з організаційно-правовими засадами визначення підвідомчості виборчих спорів, та пропонуються шляхи їх удосконалення.

Робиться висновок, що діяльність адміністративних судів у сфері виборчого права є важливою складовою правової системи, яка сприяє забезпеченню справедливості та законності виборчого процесу. Швидкий і справедливий розгляд виборчих спорів підвищує довіру до судової системи, забезпечуючи стабільність політичної системи та дотримання демократичних стандартів. Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення адміністративного судочинства спрямовані на підвищення ефективності судового захисту виборчих прав громадян.

Ключові слова: адміністративні суди, адміністративне судочинство, виборчий процес, публічно-правові спори, захист прав, судовий розгляд, виборчі права, правосуддя, демократичні стандарти.

The scientific article is devoted to the study of the role of administrative courts in protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens when considering public law disputes related to the electoral process. The study is relevant in the context of increasing requirements for transparency and legitimacy of elections, which are fundamental for a democratic society. The article analyzes the features of judicial protection of electoral rights, procedures for considering electoral disputes and their significance for ensuring the fairness of the electoral process.

The article states that administrative courts play a key role in ensuring the efficiency and effectiveness of consideration of electoral disputes. Special procedures defined in the Code of Administrative Procedure of Ukraine allow us to quickly respond to violations of electoral rights, ensuring timely restoration of Justice. The article analyzes the activities of district administrative courts, administrative courts of Appeal and the Supreme Court in the context of their functions in the electoral process.

The article substantiates the position that the effective functioning of administrative courts is critical for protecting citizens' electoral rights and maintaining confidence in electoral institutions. Special attention is paid to the urgency of consideration of electoral disputes, the possibility of choosing a court by the plaintiff and ensuring the availability of justice. Problematic aspects related to the organizational and legal basis for determining the jurisdiction of electoral disputes are considered, and ways to improve them are proposed.

It is concluded that the activities of administrative courts in the field of electoral law are an important component of the legal system, which contributes to ensuring the fairness and legality of the electoral process. Prompt and fair consideration of electoral disputes increases confidence in the judicial system, ensuring the stability of the political system and compliance with democratic standards. The proposed recommendations for improving administrative proceedings are aimed at improving the effectiveness of judicial protection of citizens' electoral rights.

Key words: administrative courts, administrative proceedings, electoral process, public law disputes, protection of rights, judicial proceedings, electoral rights, justice, democratic standards.

Постановка проблеми. На сьогодні адміністративні суди відіграють ключову роль у захисті прав, свобод та законних інтересів під час виборчого процесу. Саме вони розглядають та вирішують публічно-правові спори, в яких хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції або є суб'єктом виборчого процесу чи референдуму. Станом на теперішній час, з огляду на продовження дії правового режиму воєнного стану у нашій державі, було прийнято рішення не проводити вибори. Однак, виборчий процес, як ключовий елемент демократії та механізм забезпечення легітимності влади повинен бути відновлений як тільки безпекова ситуація в державі це дозволить. Саме тому теоретичні питання та реальність правозастосування має залишатися у центрі уваги дослідників права.

Вибори є фундаментальним елементом демократичного суспільства, і їх прозорість, законність та справедливість визначають легітимність державної влади. У цьому контексті забезпечення ефективного судового захисту виборчих прав громадян є ключовим завданням право-

вої системи. Адміністративні суди виконують важливу функцію у врегулюванні виборчих спорів, що виникають під час підготовки, проведення та встановлення результатів виборів. В умовах політичної конкуренції та можливих порушень виборчого законодавства, судова система повинна гарантувати швидкий і неупереджений розгляд скарг, пов'язаних з виборчим процесом. Це сприяє зміцненню демократичних інститутів, захисту прав виборців та кандидатів, а також забезпеченню стабільності політичної системи. Важливість ефективного судового захисту виборчих прав підкреслюється також міжнародними стандартами та рекомендаціями, що ставлять перед державами-учасницями обов'язок забезпечити належний судовий контроль за виборчим процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що роль адміністративних судів у захисті прав, свобод і законних інтересів під час розгляду публічно-правових спорів, пов'язаних з виборчим процесом, є важливою складовою сучасного адміністративного судочинства. Це питання частково розглядалося у працях провідних

вчених-адміністративістів, таких як О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Е. Ф. Демський, С. В. Ківалов, В. К. Колпаков, І. Б. Коліушко, В. П. Кононець, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіда, Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, Р. С. Мельник, О. М. Пасенюк, Ю. С. Педько, О. П. Рябченко, М. І. Смокович, М. М. Тищенко та інших. Водночас в українській правовій системі тривають пошуки оптимальної моделі адміністративного судочинства, де особливе місце займає питання ефективного захисту виборчих прав та свобод громадян. Це є критично важливим для забезпечення доступності правосуддя та дотримання демократичних принципів у виборчому процесі.

Метою статті є виявлення особливостей судового захисту виборчих прав, оцінка ефективності існуючих правових механізмів і процедур, визначення проблемних аспектів та запропонування шляхів удосконалення адміністративного судочинства в справах, пов'язаних із виборами.

Виклад основного матеріалу. У межах нашого дослідження варто зазначити, що термін «виборчий спір» може мати як широке, так і вузьке тлумачення. Виборчий спір можна розуміти як правовий конфлікт, що виникає під час виборчого процесу або референдуму, пов'язаний з порушенням виборчого законодавства, і який підлягає вирішенню в адміністративному чи судовому порядку. Також виборчий спір – це справа адміністративної юрисдикції, ініційована суб'єктом виборчого процесу, що стосується порушення його прав, свобод і інтересів під час організації, підготовки та проведення виборів. З позиції «правового спору», виборчий спір – це правовідносини, де суб'єкти мають суперечності об'єктивного чи суб'єктивного характеру або розходяться в поглядах на законність та обґрунтованість дій через конфлікт інтересів [1].

Спірні ситуації можуть виникати через різні причини, включаючи розбіжності щодо правильності підрахунку голосів, законності дій виборчих комісій, а також дотримання вимог виборчого законодавства. Конфлікти під час виборчого процесу можуть стосуватися як процедурних, так і субстантивних аспектів, включаючи право на участь у виборах, рівний доступ до виборчих ресурсів, забезпечення прозорості виборчого процесу тощо. Усі ці питання є предметом розгляду адміністративних судів, які покликані забезпечити захист прав, свобод та законних інтересів учасників виборчого процесу.

Ефективне вирішення виборчих спорів має важливе значення для підтримки довіри до виборчої системи, легітимності обрання органів влади та стабільності демократичних процесів. Тому роль адміністративних судів у цьому контексті є вкрай важливою, оскільки вони здійснюють правосуддя, спрямоване на забезпечення справедливості та законності у виборчому процесі.

До характерних рис виборчих спорів, які розкривають їх правову природу та відрізняють від інших юридичних спорів, доцільно віднести:

1. Тимчасовий характер: Виборчі спори зазвичай виникають у конкретні періоди, пов'язані з виборчим процесом, і мають обмежений часовий проміжок для свого розгляду та вирішення.

2. Публічний інтерес: Виборчі спори впливають не тільки на конкретних учасників, але й на широку громадськість, оскільки вони стосуються легітимності виборів та демократичних процесів.

3. Залучення публічно-владних суб'єктів: У виборчих спорах часто фігурують суб'єкти, що виконують публічно-владні управлінські функції, наприклад, виборчі комісії чи державні органи.

4. Специфічний предмет спору: Предметом виборчих спорів є порушення виборчого законодавства, такі як неправильний підрахунок голосів, порушення порядку проведення виборів чи обмеження прав виборців та кандидатів.

5. Особлива процедура розгляду: Виборчі спори вимагають прискореної та спеціалізованої процедури розгляду, що забезпечується адміністративними судами для оперативного відновлення порушених прав і забезпечення законності виборчого процесу.

6. Високий рівень доказових стандартів: У виборчих спорах часто потрібні конкретні докази для підтвердження порушень, що вимагає ретельного збору та аналізу інформації.

7. Результативний характер: Рішення у виборчих спорах мають безпосередній вплив на результати виборів, наприклад, можуть призвести до перерахунку голосів або до повторного проведення виборів.

8. Особливий правовий статус учасників: Сторонами у виборчих спорах можуть бути не лише фізичні та юридичні особи, але й виборчі комісії, кандидати, політичні партії та інші суб'єкти виборчого процесу.

Вищезазначені риси підкреслюють унікальність виборчих спорів і їхню важливість для забезпечення справедливості та законності у виборчому процесі.

Розмежування предметної юрисдикції є вирішальним для визначення компетентного суду, уповноваженого розглядати справи, пов'язані з виборчим процесом або референдумом. Недотримання цього принципу суперечить вимогам частини 2 статті 19 Конституції України, яка встановлює, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи мають діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України [2].

Невідповідність у визначенні юрисдикції може призвести до правових колізій та порушення прав суб'єктів виборчого процесу. Виборчі спори вимагають спеціалізованого підходу та оперативного вирішення, що підкреслює важливість правильного визначення компетентного суду [3]. Відповідно, адміністративні суди відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості та законності під час виборів і референдумів, оскільки вони уповноважені розглядати справи, пов'язані з оскарженням дій або бездіяльності суб'єктів виборчого процесу.

Правильне визначення юрисдикції сприяє ефективному правовому захисту учасників виборчого процесу та гарантує дотримання їхніх прав, свобод та законних інтересів. Це також запобігає зволіканням та забезпечує оперативне реагування на порушення виборчого законодавства, що є критично важливим для підтримання довіри до виборчої системи та демократичних процесів в цілому.

Таким чином, питання розмежування предметної юрисдикції має фундаментальне значення для функціонування правової держави і забезпечення верховенства права у сфері виборчого процесу та процесу референдуму.

Більшість виборчих спорів віднесено до предметної юрисдикції загальних місцевих судів. Місцеві загальні суди, виконуючи функції адміністративних судів, розглядають адміністративні справи, пов'язані з виборчим процесом або процесом референдуму, зокрема:

1) оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, а також членів цих комісій;

2) уточнення списку виборців;

3) оскарження дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, а також творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, які порушують законодавство про вибори та референдум;

4) оскарження дій чи бездіяльності кандидатів у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, та їх довірених осіб [4].

У правовій літературі висловлюється думка, що віднесення окремих категорій виборчих спорів до юрисдикції загальних місцевих судів є вимушеним заходом, який

в сучасних умовах сприяє забезпеченню доступу до правосуддя на засадах оперативності та рівності [5]. Важливо зазначити, що для подальшого покращення ефективності розгляду виборчих спорів необхідно забезпечити відповідне навчання суддів, а також впровадження механізмів, які дозволять швидко та якісно вирішувати виборчі спори на місцевому рівні. Зокрема, можливо розглянути питання створення спеціалізованих виборчих палат або відділів в межах місцевих загальних судів, що сприятиме підвищенню їхньої компетентності у розгляді таких справ.

Окружні адміністративні суди розглядають адміністративні справи, пов'язані з виборчим процесом, зокрема:

1. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності територіальних (окружних) виборчих комісій, що стосуються підготовки та проведення місцевих виборів або виборів Президента України, за місцезнаходженням відповідної комісії.

2. Оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також їх посадових та службових осіб, за їх місцезнаходженням.

3. Оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їх довірених осіб, партій/блоків, місцевих організацій партій та їх посадових осіб, за місцем вчинення дії або місцем, де ця дія повинна бути вчинена [4].

Справи, що стосуються оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії (окрім справ щодо результатів виборів або всеукраїнського референдуму та справ за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата України), а також дій кандидатів на пост Президента України та їх довірених осіб, підсудні Апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ.

Справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму та справи за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата України підсудні Верховному суду першої інстанції [4].

Система юрисдикційного розподілу у виборчих справах забезпечує спеціалізацію судових органів на різних рівнях, що підвищує якість та ефективність розгляду таких справ. Розгляд справ за місцезнаходженням комісії або органів влади сприяє оперативності судового процесу, дозволяючи громадянам швидше отримати рішення щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування [6, с. 438–454]. Такий підхід робить правосуддя більш доступним та оперативним для громадян.

Розподіл підсудності дозволяє судами вищих інстанцій, таких як апеляційний адміністративний суд та Верховний суд, зосереджуватися на складних та важливих питаннях, що стосуються результатів виборів або референдумів, а також інших значущих справ. Зазначені правові положення мають на меті підвищити якість судових рішень завдяки вищій кваліфікації та спеціалізації суддів, що є важливим аспектом для забезпечення професіоналізму та компетентності у розгляді виборчих спорів [7, с. 32–35].

Верховний суд, розглядаючи справи першої інстанції щодо встановлення результатів виборів або всеукраїнського референдуму та дострокового припинення повноважень народного депутата України, сприяє формуванню уніфікованої судової практики. Це важливо для забезпечення єдності та послідовності правозастосування у виборчих спорах. Такий підхід забезпечує правову визначеність та передбачуваність для учасників виборчого процесу, що є ключовим для захисту їхніх прав та стабільності виборчої системи.

Віднесення різних категорій справ до різних судових інстанцій дозволяє більш рівномірно розподілити навантаження між судами. Це сприяє зменшенню затримок у розгляді справ та підвищенню ефективності роботи

судової системи загалом. Усі ці аспекти сприяють покращенню доступу до правосуддя та захисту виборчих прав громадян, забезпечуючи справедливість та ефективність виборчого процесу в Україні.

Варто також звернути увагу на територіальну підсудність. У випадках, коли справи щодо пов'язаних вимог підсудні різним місцевим адміністративним судам, одну з них розглядає суд за вибором позивача (ч. 2 ст. 21 КАС України). Якщо одна з вимог підсудна окружному адміністративному суду, а інші – місцевому загальному суду як адміністративному суду, такі справи розглядає окружний адміністративний суд (ч. 3 ст. 21 КАС України). У випадках, коли одна з вимог підсудна апеляційному адміністративному суду, а інші – місцевому адміністративному суду, справи розглядає апеляційний адміністративний суд (ч. 4 ст. 21 КАС України) [4].

Така система територіальної підсудності спрямована на спрощення процедури розгляду адміністративних справ, забезпечуючи їх більш оперативний і зручний розгляд. Це також запобігає можливим конфліктам юрисдикції та сприяє більш ефективному використанню судових ресурсів.

Зокрема, вибір суду позивачем у випадках, коли пов'язані вимоги підсудні різним місцевим адміністративним судам, дозволяє уникнути затримок та забезпечує швидкий доступ до правосуддя [8, с. 66–75]. Крім того, розгляд справ, які підсудні як окружному адміністративному суду, так і місцевому загальному суду, в одному суді (окружному адміністративному суді) зменшує кількість судових інстанцій, через які проходить справа, що сприяє більш ефективному розгляду.

Подібний підхід також застосовується, коли одна з вимог підсудна апеляційному адміністративному суду, а інші – місцевому адміністративному суду. В такому разі розгляд справи апеляційним адміністративним судом гарантує, що всі вимоги будуть розглянуті комплексно та всебічно, з врахуванням усіх обставин справи. Це допомагає уникнути непотрібних витрат часу та ресурсів на перенаправлення справ між різними судовими інстанціями.

Загалом, така система підсудності створює більш логічну та зручну структуру розгляду адміністративних справ, що сприяє забезпеченню прав громадян на справедливий та своєчасний судовий розгляд. Це також сприяє зміцненню довіри до судової системи та підвищенню її ефективності у вирішенні адміністративних спорів.

Особливістю провадження спорів, пов'язаних з виборчим процесом або процесом референдуму, є те, що їх розгляд здійснюється за спеціальними процедурами, визначеними у ст. 268–276, 278, 279 КАС України. Ці процедури характеризуються терміновістю, що включає стислі строки подачі позовної заяви та розгляду справи по суті, негайністю, невідкладністю, а також особливим порядком апеляційного та касаційного оскарження [9].

Така специфіка розгляду виборчих спорів спрямована на забезпечення оперативності та ефективності судового процесу, оскільки затримки в вирішенні таких справ можуть мати серйозні наслідки для виборчого процесу та легітимності його результатів [10, с. 14–23]. Терміновість розгляду гарантує, що судові рішення будуть ухвалені вчасно, що є критично важливим у контексті коротких виборчих циклів та необхідності швидкого реагування на можливі порушення.

Негайність та невідкладність розгляду таких справ також означають, що суди зобов'язані діяти максимально швидко і не допускати затримок, забезпечуючи тим самим швидке відновлення порушених прав виборців та учасників виборчого процесу. Це допомагає знизити ризик тривалих судових розглядів, які могли б вплинути на хід виборів або референдуму.

Особливий порядок апеляційного та касаційного оскарження забезпечує, що навіть у випадку оскарження

судових рішень, процес розгляду спорів залишається швидким і ефективним. Це включає скорочені строки для подачі апеляційних та касаційних скарг, а також пріоритетний розгляд таких справ у судах вищих інстанцій.

Таким чином, спеціальні процедури для розгляду виборчих спорів створюють умови для забезпечення справедливості та законності виборчого процесу, підтримуючи довіру громадськості до виборчих інституцій та правової системи загалом.

Висновки. Адміністративні суди відіграють ключову роль у захисті прав, свобод та законних інтересів громадян у процесі розгляду публічно-правових спорів, пов'язаних з виборчим процесом. Їх значення полягає в забезпеченні оперативності, справедливості та ефективності судового розгляду, що є критично важливим для легітимності виборів та довіри до виборчих інституцій.

По-перше, спеціальні процедури, передбачені для розгляду виборчих спорів у Кодексі адміністративного судочинства України, гарантують, що такі справи розглядаються швидко і без зволікань. Терміновість та невідкладність судового розгляду дозволяють своєчасно реагувати на

порушення, що виникають у ході виборчого процесу, забезпечуючи тим самим дотримання виборчих прав громадян.

По-друге, чіткий розподіл підсудності між різними рівнями судових інстанцій забезпечує спеціалізацію судів та підвищення якості судових рішень. Окружні адміністративні суди, апеляційні адміністративні суди та Верховний суд відіграють свою специфічну роль у вирішенні виборчих спорів, що сприяє формуванню єдиної судової практики та правової визначеності.

По-третє, можливість вибору суду позивачем у певних випадках сприяє доступності правосуддя та захисту виборчих прав. Це дозволяє уникати затримок і забезпечує більш ефективний розгляд справ, що є важливим у контексті обмежених часових рамок виборчого процесу.

Загалом, діяльність адміністративних судів у сфері виборчого права є важливою складовою правової системи, що сприяє захисту демократичних цінностей та прав громадян. Швидкий та справедливий розгляд виборчих спорів підвищує довіру до судової системи та забезпечує стабільність виборчого процесу, що є основою демократичного устрою держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія. Харків. 2017. 488 с.
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
5. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О. М. Нечитайла. К.: ВАІТЕ, 2015. 288 с.
6. Ilchenko O., Brusakova O., Burchenko Y., Yaroshenko A., Bagan Y. The role of a defence industry in the system of national security: a case study. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8. 438–454.
7. Кононець В. П. Роль Європейського Суду з Прав Людини у контролі за виконанням судових рішень органами публічної адміністрації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 32–35.
8. Ярошенко А. С., Костенко О. М. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми формування єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66–75.
9. Лещенко О. Д. Виборчі спори в Україні: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2020. 221 с.
10. Смокович М. І. Категорії виборчих спорів: динаміка їх виникнення. *Проблеми адміністративного права*. 2014. С. 14–23.